

ERHVERVSUDVIKLING I GRØNLAND

Af direktør, lic. merc. *Hans C. Christiansen*,

DEN KONGELIGE GRØNLANDSKE HANDEL

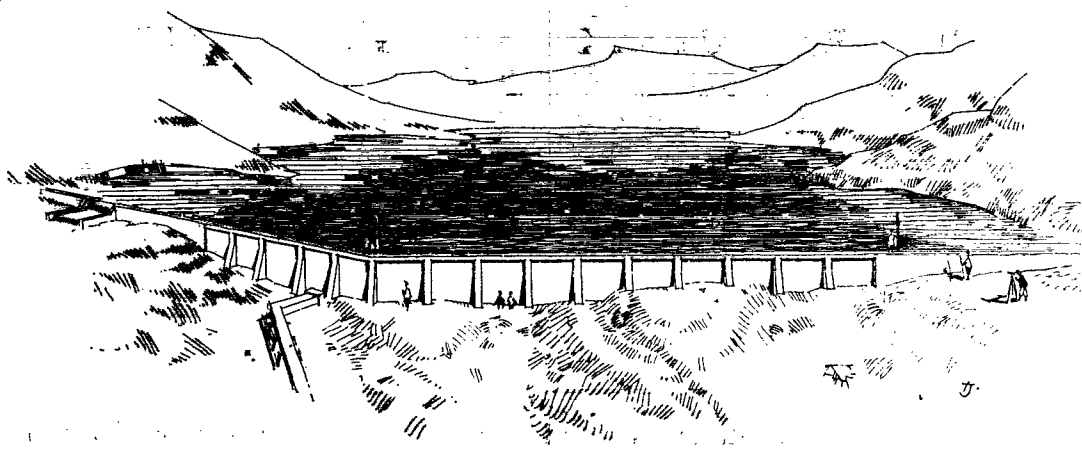
Efter en af de største katastrofer, der kan ramme mennesker – tabet af venner og arbejdsfæller, som har været med til at lægge vore fremtidsplaner og virke for dem – skal livet gå sin gang. Vore fælles planer skal føres ud i livet, selv om glæden er slukket.

Når vi taler om Grønland, er det nemt og fristende at slå på de festlige og bløde strenge. Det gøres gerne og ofte, men her skal der tales om den anden side af tilværelsen: Det barske slid for eksistensen og kampen for på livets yderste grænse at opbygge en tilværelse med et materielt og åndeligt indhold, som gør livet værd at leve.

Ingen grønlander drømmer vel om, at han eller hans efterkommere skal leve som industriarbejderen eller kontormanden i verdens store byer. Den, der elsker sit land, må tage det, som det er. Husmanden på den jyske hede må betale for lærkesang og personlig frihed med materielt lavere levestandard. På samme måde kan afstandens og den barske naturs handicap aldrig udslettes i Grønland, men landets muligheder må kunne udnyttes bedre end hidtil.

En sådan udvikling kommer ikke af sig selv. Kædereaktionen skal startes et eller andet sted – helst hvor det giver resultater med det samme, så alle kan se, at der er nogen mening i det, materielt og menneskeligt, og denne kædereaktion må startes af en eller anden. Her har Den kongelige grønlandske Handel en naturlig forpligtelse, både til at være med selv og til at få andre med, bl. a. fordi Grønlandskommissionen har givet Den kongelige grønlandske Handel ikke blot opgaver, men også en struktur, som een gang for alle sikrer, at den – uanset hvad man ellers måtte tro om den – kun *kan* virke til fordel for det grønlandske samfund. At dette er meget lidt kendt, viser den daglige debat både i Grønland og i det øvrige Danmark. Derfor skal der megen oplysning til, før vi kan regne med virkelig forståelse for de grønlandske problemers særlige karakter.

Også for det emne, vi skal drøfte her, er det vigtigt, at forståelsen af de *elementære grundbegreber* er i orden. Derfor finder jeg det rigtigt til indledning

Vandreservoir i Jakobshavn.

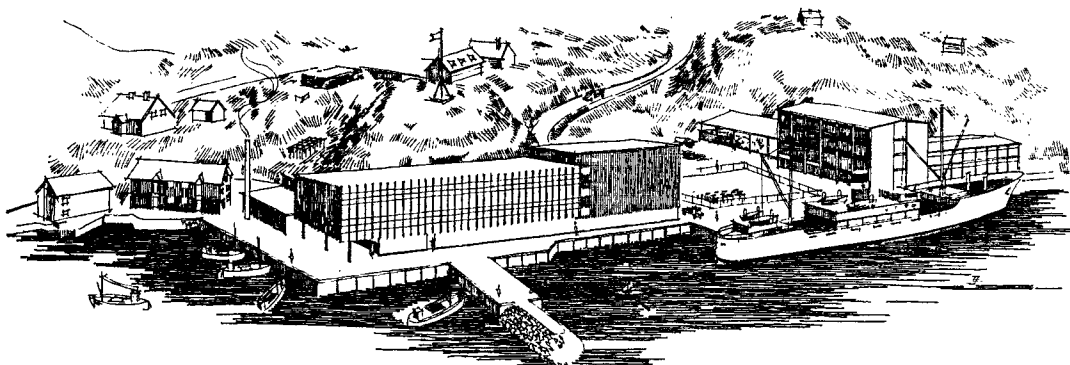
Til forsyning af fiskerianlægget med vand året rundt skal der etableres et helårsvandforsyningsanlæg, der er baseret på opdæmning af en elv. Man ser på billedet jernbetondæmningen, den nye store kunstige sø og hovedvandedningen, der fører ind til byen. (Tegn. ark. Torben Schiott, GTO).

at give et ganske kort rids over grundprincipperne i det grønlandske samfunds erhvervsstruktur, som den i al sin enkelhed nedfælder sig i Handelens virksomhed.

Man har i Grønland altid lagt særlig vægt på *forsyningstjenesten*. Det er nærliggende med de grønlandske naturforhold, hvor forsyningstjenestens effektivitet og økonomi er meget væsentlige forudsætninger for udvikling af produktionen. Den kongelige grønlandske Handel har pligt til at sikre forsyningen – også på de fjerneste pladser. Det er desuden et politisk grønlandsk krav, at alle varer skal leveres på alle pladser til samme pris. Gennemgående er det de samme priser, som tilsvarende varer leveres til i København. Det, synes jeg, må være en ganske tilfredsstillende præstation.

Hertil vil man straks indvende, at forsyningstjenesten får et „statstilskud“ på 7,5–8 mill. kr. årligt. Det er kun formelt rigtigt. Det drejer sig nemlig om et socialt tilskud til befolkningen – et tilskud, hvis formål det er at holde leveomkostningerne nede for hele dette samfund. Dette tilskud har dog samtidig indflydelse på pristallet, og da det grønlandske pristal er regulerende for grønlandske lønninger, øver det indflydelse på omkostningsniveauet. Som følge heraf får grønlandske virksomheder – både offentlige og private – gunstigere omkostningsvilkår. Den balance, som vi arbejder med inden for produktionen, er derfor til en vis grad kunstig – men det er jo så meget i moderne samfund.

To forhold bør desuden tages ind i dette billede. Forsyningstjenesten må selvfølgelig betale fuld atlantfragt til rederivirksomheden, og denne fragt andrager mere end statens sociale tilskud.

Industri- og havneanlæg i Jakobshavn.

Bygningen midt i billedet er fiskeriindustrianlægget, der til venstre indeholder behandlingsrum. Bygningslegemet til højre er fryseri i 3 etager. Foran industrianlægget kaj anlæg til landing af fisk og til venstre herfor bådehavn. Til højre i billedet ses atlantkaj anlægget med tilhørende havneareal og pakhus. Fremskaffelsen af de nødvendige plane arealer medfører anseelige sprængnings- og opfyldningsarbejder. (Tegn. ark. Torben Schiott, GTO).

Tænk Dem dernæst, hvad der alligevel ville ske, hvis vi brugte dette sociale tilskud, som Folketinget hvert år vedtager at ville give til at holde leveomkostningerne i Grønland nede, og som vi selvfølgelig skal indrette vor økonomi efter, på den måde, at vi simpelthen reducerede alle butikspriser med en ensartet procentsats – d. v. s. med ca. 15 %. Så ville enhver privat handel i Grønland være umuliggjort. Men så raffinerede er vi ikke. Da det er et oplagt socialt tilskud, som så sandelig ikke gives for at hjælpe Handelen, men for at holde leveomkostningerne nede, bruges det til at reducere priserne på almindelige nødvendighedsvarer både på forsynings- og erhvervsområdet. Hvad det drejer sig om, kan enhver nemt danne sig et indtryk af, hvis man for eksempel sammenligner priserne på mel og brød i Grønland med tilsvarende priser i Danmark, – og især hvis man samtidig vil tage hensyn til, at atlantfragten til grønlandske hovedhavne ikke kan være mindre end 18 øre pr. kg.

Som bekendt trives private butikker særdeles vel i Grønland, fordi de kan nøjes med dels at forsyne gunstigt beliggende pladser, dels at levere de varer, der giver størst avance. Private handlende behøver heller ikke at føle sig distanceret med vareudvalget for de områder, hvor tilskud benyttes, efter at KGH har indført den ordning, at private handlende kan få en forhandlerrabat på sådanne varer, selv om de er tabsvarer.

Inden for den her skitserede ramme skal forsyningstjenestens økonomi balancere. Det er hidtil lykkedes. Vi har tilmed kunnet holde statstilskudet til forsyningstjenesten konstant uanset befolkningstilvæksten, og vi håber en dag at kunne

nedbringe det, hvis vort nye erhvervsprogram gennemføres, og hvis man ikke ad politisk vej pålægger forsyningstjenesten byrder, som ikke er motiveret ved expansion inden for produktionen.

Forsyningstjenesten drives nøjagtigt, som man ville drive en privat købmandsforretning, som en stor detailhandelsvirksomhed med filialer inden for et stort område. Ganske vist har vi ikke den opgave at skulle give overskud. Enhver mulighed for overskud skal benyttes til at billiggøre varerne, og det er vel det mest usædvanlige, men vi skal dog inden for den givne ramme have balance på regnskab, og iøvrigt skal vi som enhver anden ansvarlig købmand forsyne vore kunder så godt som muligt. Hvorfor man så posterer et politisk bestemt, socialt stats-tilskud til befolkningen som underskud på Handelens regnskab og ikke, hvor det hører hjemme, det skal jeg ikke kunne sige, men det skulle nu heller ikke kunne ændre på kendsgerningerne.

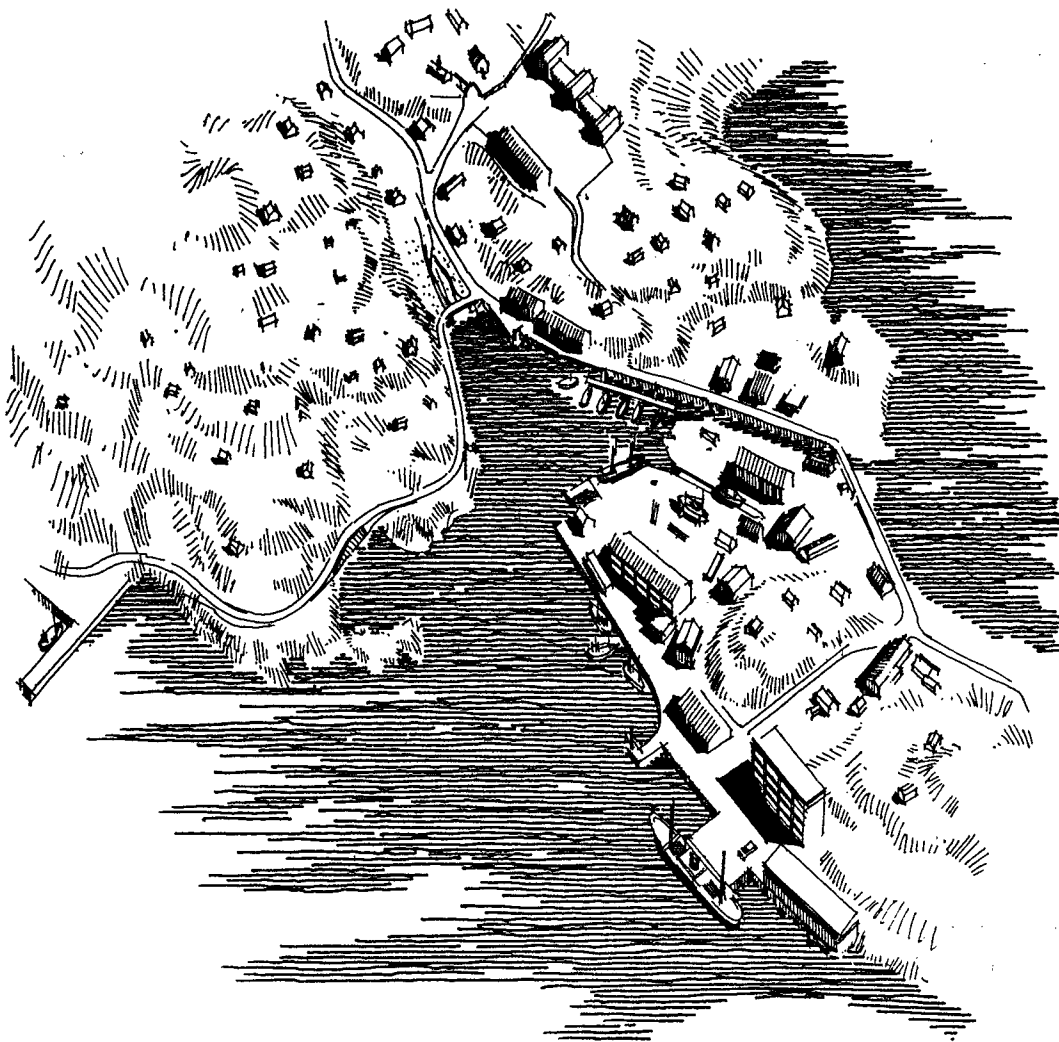
Til forsyningstjenesten hører – hvis jeg må afrunde billedet – desværre også, at vi må tage skatteopkræverens guldtressede kasket på for på landsrådets vegne at opkræve Grønlands hidtil eneste, men ikke ubetydelige skat, nemlig *forbrugsafgifterne*, som i 1958 indbragte lige ved 7 mill. kr. Ingen skatterådgiver og skatteopkræver kan blive populær, men vi må søge trøst hos de vise, som påstår, at „et frit samfund er et samfund, hvor man trygt kan være upopulær“.

Lad os dernæst se på *produktionens økonomi*. Siden nyordningens ideer blev gennemført i produktionslivet, altså fra 1952, drives al produktion fuldt ud for det grønlandske erhvervslivs regning.

Produktionsregnskabet er skilt ud fra al anden virksomhed, og driftsresultatet overføres til *Konjunkturudligningsfonden*, populært kaldet K-fonden. Dermed er skabt sikkerhed for, at produktionens overskud kun kan bruges til fordel for grønlandske erhververe. Der er således ikke direkte økonomisk forbindelse mellem forsyningstjenestens og produktionens økonomi. Handelen er kun erhvervslivets forretningsfører, og den kan afløses af en anden organisation, hvis den ikke passer sine opgaver tilfredsstillende for de grønlandske producenter.

Produktionsregnskabet har siden 1952 været positivt i sin helhed. Der har været et enkelt år med et samlet driftsunderskud på 800.000 kr., som blev dækket af K-fonden. De øvrige år har givet overskud, og det samlede resultat er, at der på K-fonden i dag indestår 5,6 mill. kr.

K-fonden er samtlige grønlandske erhververs fælles forsikring mod faldende konjunkturer. At verdensmarkedets konjunkturer kan skifte alvorligt, ser vi gang på gang. Jeg behøver blot at nævne ræveskindene og olieprodukterne. Man har engang imellem kritiseret, at samtlige erhververe – fiskere, fangere og fåreholdere – deltager i samme pulje. Man kunne selvfølgelig oprette særskilte puljer for

Perspektiv af de kommende anlæg i Holsteinsborg.

Man ser i forgrunden atlantkajen og havnepladsen, hvor der skal placeres pakhuse, kulgård m. v. Midt i billedet ses det allerede opførte fiskerianlæg, som er en 2-etages jernbetonbygning. Endelig skimtes yderst til venstre antydningen af en bådhavn for fiskerkuttere. (Tegn. Torben Schiott, GTO).

hvert erhverv, men jeg tror ikke, det ville være rigtigt i dag. Man ville derved undergrave det fællesskabsprincip, som ikke mindst grønlænderne selv hidtil har holdt i hævd.

For dette fællesskab taler mange forhold. Naturens luner kan i Grønland ramme hvem som helst når som helst, og de vil altid ramme uretfærdigt. Hertil kommer verdensmarkedets udsving, som er lige så lunefulde. Man kan selvfølgelig bevidst give sig disse uberegnelige kræfter i vold, men så ville der indtræffe ud-

sving, som ville kunne slå hele befolkningsgrupper og mangen i det lange løb nyttig produktion ud. Hertil kommer også, at den økonomiske og tekniske udvikling i Grønland så langt fra har kunnet fremmes ensartet alle vegne. Det har der simpelthen ikke været midler til. Det nye industriprogram søger også her at skabe en bedre balance.

Jeg vil ikke her fordybe mig i de mange andre bifunktioner, som er pålagt Den kongelige grønlandske Handel – overvejende af praktiske hensyn, og uden at de belaster forsyningstjenestens eller produktionens økonomi. Disse stærkt sammenfattende bemærkninger må være tilstrækkelige til at give baggrunden for det samspil, som ganske naturligt må udvikle sig mellem den nu engang eksisterende organisation på den ene side og de grønlandske erhververe og arbejdere på den anden side, når vi skal tage fat på samfundets erhvervsmæssige udbygning.

*Befolkningsmæssige og erhvervsmæssige forudsætninger
for fremtidens erhvervsudvikling.*

Den grønlandske befolkning vokser med over 1.000 om året. Den har i 1958 passeret de 30.000. Befolkningstilvæksten er i Danmark ca. 1 %, i Grønland ligger den nu på ca. 3½ % om året. Gennemsnitslevealderen forøges, og det trænger den til. Heraf synes at følge, at tilvæksten frem for alt må komme i de produktive aldersklasser: fra 14–15 år opefter. Her melder sig de store og stadig voksende årganges problemer på en helt ny og krævende måde. Det bliver meget hurtigt til et konkret krav om 500 til 1.000 nye arbejdspladser om året – og de manglende arbejdspladser er i forvejen det grønlandske samfunds problem på lidt længere sigt, når omlægningskonjunkturen er overstået.

Da jeg for nu 3 år siden overtog ledelsen af Den kongelige grønlandske Handel, stod foran mig to problemer: Det ene var opretholdelse og udbygning af en effektiv forsyningstjeneste. Dette er et rent teknisk, finansielt og kommercielt problem, som kan løses på mange måder, men som ikke står til debat her.

Det andet var det store spørgsmål: Kan der i Grønland opbygges et effektivt, d. v. s. internationalt konkurrencedygtigt erhvervsliv som grundlag ikke blot for den nuværende befolknings eksistens, men for en voksende befolknings voksende levestandard? Dette er det spændende spørgsmål. Det er jo nemt at rejse et politisk krav om højere løn og ligeløn, men måske var det nyttigt at lægge mærke til, hvordan udviklingen har formet sig i andre lande, f. eks. de sidste 100 år.

Dengang fandtes over hele Europa og også i Danmark en fattigdom, som endnu har paralleller ikke blot i Grønland, men adskillige andre steder i verden. Hvorfor er levestandarden da steget i industrilandene? Fordi produktiviteten gik i vejret. Umiddelbart er arbejdskampen og voksende statsindgreb måske mere iøj-

nefaldende, men alle disse kampe har aldrig kunnet give mere, end hvad produktionen har kunnet bære.

Hele denne udvikling har krævet teknisk omlægning og tilpasning hos den enkelte uden smålige hensyn, men det har vist sig, at den menneskelige tilpasningsevne er stor. Sandelig skal der fares varsomt frem – hvis man på nogen måde kan, men mon såkaldt primitive folk ikke skulle have lige så stor tilpasningsevne som den bondeknøs, som pludselig havnede på stenbroen eller i fabrikkerne?

Jeg tror desuden, at erfaringerne i Grønland viser, at det er svært om ikke umuligt at gentage en udviklingsproces, f. eks. at ville lede den grønlandske befolkning gennem samme udvikling som den, vore forfædre har gennemgået gennem mange generationer, næppe altid af egen drift, men lige så meget af nød.

Vi har ikke haft egentlige vanskeligheder med at få grønlænderne til at gå ind i fiskeri, hvis der bydes en rimelig indtægtsmulighed, eller i fabriksarbejde, hvis der kan bydes ordentlige arbejdsvilkår og rimelig aflønning. Tværtimod har vi i visse af vore fabrikker opnået arbejdsydelser, som fuldt ud kan stå mål med det, der opnås i det øvrige Danmark.

Derfor tror jeg, at man på adskillige områder dristigt skal springe det fagligt og mentalt vanskelige håndværksstadium over. Vi skal lige lukt springe ud i industrien. Jeg tror, man vil kunne nå langt med den grønlandske befolkning, hvis man klart viser den *først målet*: Den store produktion, arbejdspladser med nogenlunde regelmæssige indtægter og stadig stigende behovstilfredsstillelse; og dernæst *vejen til målet*: Fiskeri i større både, højt mekaniserede industrianlæg, arbejdsdeling og samarbejde, frem for alt samarbejde.

Den samfundsøkonomiske udnyttelse af teknikken fremgang efter disse linier er godt på vej til at udslette proletariatet i industrilandene. Det samme håber vi at gøre de første skridt til i disse år og i de kommende år i Grønland – baseret på en miljø- og mentalitetsændring, som bygger på den erkendelse, at fiskere og arbejdere, administrationen og Handelen i Grønland ikke er parter med modstående interesser – tværtimod – og at de derfor aldrig bør være modstandere, men at vi kan stå stærkt, hvis vi står enige. Så vil vi i fællesskab kunne løfte både fiskere og arbejdere op til et nyt og bedre materielt plan.

Selvfølgelig bør grønlænderne selv være med til at bryde brechen ind i den lysere fremtid, som de åbenbart selv tror hænger sammen med højere levestandard. Det er her, produktionen kommer ind i billedet som den hidtil måske lidt forsømte, men i de kommende år sikkert mest centrale faktor i Grønlands udvikling.

Kravet om industrialisering af Grønland rejser sig i dag som en samlet røst. Mange kunne citeres, men lad mig nøjes med landslægen, som har taget til orde for udbygning af erhvervslivet, og som bl. a. har udtalt, at:

„stabil samfundsøkonomi og større indtjeningsmuligheder for den enkelte suppleret med oplysning om, hvorledes pengene fornuftigvis skal bruges, er den grundvold, som ikke alene sundhedsvæsenet, men al anden social virksomhed må bygges på,”

men som også efterlyser saglige oplysninger

„om, hvorvidt naturbetingede muligheder for en rentabel produktion forefindes.“

Det svar vil jeg gerne prøve at give her. Jeg er nemlig helt enig med landslægen i, at i den aktuelle situation „de forholdsregler, der tjener til at forbedre befolkningens materielle kår, må være de vigtigste af alle.“

Ja, der findes naturbetingede muligheder for *rentabel produktion* i Grønland – ikke blot for den nuværende befolkning, men også for de mange, der kommer til.

Disse muligheder forefindes, selv om vi helt ser bort fra de usikre, fjerne og ganske uoverskuelige perspektiver, der måtte knytte sig til *mineralforekomster*. Vi ved jo, at disse forekomster er så spredte og så vanskeligt tilgængelige, at klimaet og afstanden her under normale forhold *kan* være afgørende hindringer for en rentabel udnyttelse.

Al modernisering har intet kunnet ændre ved den afgørende forudsætning, at det er *havet*, der er Grønlands nutid og fremtid. I visse distrikter, især nordpå og østpå, kan sælfangsten dominere, og sydpå kan fåreavl og renavl give akceptable muligheder for en lille del af befolkningen, men kun *fiskeriet* kan give føde til en væsentlig og stadig voksende del af befolkningen.

Vi ved, at der umiddelbart ud for Grønlands kyst, f. eks. i 1956, overvejende af fremmede nationer, blev fisket mindst 340.000 tons fisk. Grønlænderne selv fiskede kun de 26.000 tons, svarende til 7 % af det samlede resultat – til trods for, at grønlænderne ligger tæt op til fiskefelterne, medens de fremmede skal sejle dertil – i realiteten hele året rundt – på lange rejser gennem et vanskeligt farvand. Hvorfor er grønlænderne da ikke mere aktive?

Man kunne svare enkelt med henvisning til manglende anlæg i land. Handelen, der virker som fiskernes fælles produktions- og salgsorganisation, har haft så begrænsede midler til sin rådighed, at man ikke har kunnet bygge tilstrækkeligt store og alsidige anlæg. Man kunne synes, at dette er ejendommeligt. Enhver investering inden for Handelen skal jo da forrentes og afdrages. Den er et lån, som belaster regnskabet fuldt ud enten i forsyningstjenesten, hvis driftsresultat er nem at kontrollere, eller i produktionen, hvor den ikke belaster statskassen, men de grønlandske producenters fælles kasse: K-fonden.

Henvisning til manglende midler er dog næppe hele forklaringen. Den danske stat investerer årligt godt 30 mill kr. i Grønland. Efter samråd med landsrådet og andre instanser har man etableret en deling, således at ministeriet får de 25

Perspektiv af de kommende anlæg i Frederikshåb.

Alle virksomhederne placeres på den såkaldte tankhalvø. Man ser i forgrunden atlantkajen med havneplads og pakhús, til venstre herfor fiskerianlæg med fryselager og fiskemølsfabrik foran dette fiskeribroen, hvor fiskerne lander deres fangst. I vigen ud for fiskeribroen indrettes bådehavn for fiskerkuttere. (Tegn. Torben Schiøtt, GTO).

mill. til lægevæsen, skoler, elværker, vandforsyning og så fremdeles, medens Handelen får 5—6 mill. kr. Af Handelens part har størstedelen måttet gå til forsy-

ningstjenesten m. m. og til modernisering af de nødvendige, elementære produktionsanlæg – og det havde der været endnu mindre til, hvis man ikke havde skønnet det forsvarligt at etablere vinterbesejling og derved reducere kravene til pakhuskapacitet m. m.

Disse løbende bevillinger ligger i realiteten i meget faste rammer. Måske kunne man have foretaget en omplacering, men hvem tør undlade at bygge et tvingende nødvendigt sygehus eller en måske lige så nødvendig skole for i stedet at bygge et salteri eller et fryseri. Spørgsmålet er blevet rejst af Handelen, i alt fald i 1956, og det er drøftet med landsrådet under forhandlingerne i 1957, hvor Handelen første gang skitserede et ekstraordinært erhvervsprogram, men det forekommer mig fuldt forståeligt, at man ikke har turdet gå ind for en så indgribende omlægning af de eksisterende arbejdslinier, når man tænker på, hvordan sygehusforhold, skoleforhold m. v. var og tildels stadig er i Grønland.

Man må vel også minde om, at fiskeriet stadigvæk er et relativt ungt erhverv i Grønland, og at manglende undersøgelser og erfaringer kan have medvirket til nogen tilbageholdenhed.

Handelen har derfor måttet koncentrere sig om produktion, som krævede relativt mindre kapital, og det vil sige saltfiskproduktion. Også befolkningens spredning har gjort det nærliggende, at man holdt sig til denne enkle produktionsform. Spredt bebyggelse fører til små anlæg, som i sig selv er dyre i drift, bl. a. på grund af kostbare transportere. Små anlæg giver desuden kun mulighed for landing af relativt små mængder fisk.

Det begrænser igen størrelsen af fiskefartøjerne, og derfor er fiskeriet blevet drevet under forholdsvis primitive former med småbåde, som er yderst følsomme overfor vejrforholdene. Derfor har de en stærkt begrænset aktionsradius, således at fiskerne ikke har mulighed for at følge fisken uden for fjordområderne.

Med disse forudsætninger har det ikke været muligt at sikre en stabil udnyttelse af anlæggene, hvor der kun kan produceres saltet eller tørret fisk, og d. v. s. kun torsk og hellefisk, og da hellefiskens udbredelse er begrænset, har grønlandske fiskere i realiteten måttet basere tilværelsen på torsken. Forekomster af havkat, rødfisk og rejer kan ikke udnyttes i sådanne anlæg. Samtidig er enhver form for fisketilvirkning i så lille en skala dyr.

Produktionen hænger nøje sammen med salgsmulighederne. Kan en vare ikke sælges til acceptable priser, så standser al produktion, i alt fald i det lange løb. Fra gammel tid produceres i Grønland en saltfisk af høj kvalitet – den såkaldte hvidvingede saltfisk, som har fundet afsætning i middelhavslandene. Det har imidlertid vist sig umuligt at udvide dette marked i takt med den stigende produktion. I de primitive salterier er det da kun muligt at gå over til produktion af sortvinget

saltfisk, som der opnås væsentligt lavere priser for i hård konkurrence med tilsvarende saltfisk fra andre lande, hvor produktionen finder sted i langt større skala og blandt andet derfor på mere rationel basis.

Der er dog samtidig opstået et stort og stadigt voksende marked for frosne fiskeprodukter, dels bestående af helt nye forbrugere, dels på direkte bekostning af det gamle saltfiskmarked.

